

Nastanek in razvoj organov za notranje zadeve republike Slovenije v obdobju 1945 do 1963

LJUBA DORNIK ŠUBELJ

V obravnavanem razdobju so organi za notranje zadeve doživeli več reorganizacij, zaradi katerih bom ta čas razdelila na štiri podobdobja:

- a) nastanek ONZ na osvobojenem ozemlju v času okupacije do osvoboditve Slovenije
- b) organiziranost Ministrstva za notranje zadeve od maja 1945 do marca 1946
- c) Ministrstvo za notranje zadeve od 1946 do 1952
- d) državni sekretariat za notranje zadeve 1952 do 1963.

V času okupacije, ko je bila Slovenija po kapitulaciji Jugoslavije razdeljena med tri okupatorske države, Italijo, Nemčijo in Madžarsko, je vsaka v svoji zasedbeni coni zgradila tudi lasten policijski aparat.¹ Ko je po kapitulaciji Italije ta del Slovenije spadal pod Nemčijo, se je v policijskem oziru spremenil samo sedež komandanta varnostne policije in vamostne straže, ki se je z Bleda preselil v Ljubljano, medtem ko je v Mariboru ostal ves čas vojne 1941-1945. Prav tako se je po oblikovanju operacijske cone Jadransko primorje, v kateri je bila vključena Ljubljana z Ljubljansko pokrajino, pod nemškim vodstvom in z nemškim zveznim oficirjem obnovila v Ljubljani slovenska policija. Upravo policije je vodil predvojni šef ljubljanske policije dr. Lovro Hacin. Na novo pa se je oktobra 1943 ustanovila slovenska politična policija, katere glavna naloga je bila boj proti organizaciji KP, OF in aktivistom drugih množičnih organizacij.² Vse nemške policijske strukture so bile podrejene višjemu vodji SS in policije v 18. vojnem okrožju v Salzburgu s sedežem v Ljubljani Ervinu Reosenerju, poveljniku Vodilnega štaba za boj proti bandam. Tako nemška kot slovenska politična policija sta se v prvih dneh maja še pred formalno kapitulacijo Nemčije umaknili na ozemlje Avstrije, na Koroško.

Istočasno se je na osvobojenem ozemlju, ki je nastajalo s partizansko aktivnostjo in v boju proti okupatorju oblikovala nova ljudska oblast.³ Med drugimi odseki, ki so nastali po zboru odposlancev slovenskega naroda v Črnomlju februarja 1944, je nastal tudi odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS.⁴ Odsek

je vodil od marca do maja oz. junija 1944 Ivan Maček in je imel v svojem sestavu štiri oddelke: oddelek za narodno zaščito, obveščevalno-evidenčni oddelek, poveljstvo Vojske državne varnosti (VDV) in oddelek za inozemstvo. V okrožnih izpostavah, ki so prav tako nastale z odlokom Predsedstva SNOS 1. marca 1944 so bili organizirani oddelki narodne zaščite in obveščevalni oddelki. V obveščevalne oddelke so se združili obveščevalci na čmomeljskem zboru razpuščene VOS OF, medtem ko so se varnostniki združevali v brigade vojske državne varnosti, ki je bila kot oborožena sila dodeljena oddelku za notranje zadeve P SNOS z odlokom 1. marca 1944. Ta organiziranost je bila v veljavi približno 6 mesecev od marca do avgusta 1944. Do spremembe je prišlo, ker je predsedstvo NKOJ izvzelo boj proti peti koloni iz pristojnosti notranjih zadev, ga vojaško organiziralo in ga dodelilo poverjeništvu za narodno obrambo. Za organizacijo je Josip Broz v funkciji vrhovnega komandanta imenoval za načelnika oddelka za zaščito naroda Aleksandra Rankovića, ki je na ustanovnem sestanku 13. maja 1944 v Drvarju organiziral OZNO, oddelek za zaščito naroda, pri poverjeništvu za narodno obrambo in za načelnika OZNE za Slovenijo imenoval Ivana Mačka. Po Mačkovi vmitvi iz Drvarja junija 1944 je postal novi načelnik odseka za notranje zadeve Alojz Vrhovec Slavko, ki je to nalogo opravljal od junija 1944 do zasedanja prve slovenske vlade v Ajdovščini 5. 5. 1945. V okviru odseka za notranje zadeve je ostal samo oddelek za narodno zaščito. Do 18. avgusta so vse okrožne izpostave ukinili, iz obveščevalnih oddelkov so nastala pooblaščenstva OZNE, medtem ko so oddelki za narodno zaščito postali okrožna načelstva narodne zaščite. V okviru odseka za narodno zaščito so bili štirje pododdelki: 1. za javni red in mir, 2. kriminalni, 3. administrativni, 4. kadrovski pododdelek.

Ko je bil julija 1944 za poverjenika za notranje zadeve pri predsedstvu NKOJ imenovan Vlado Zečevič, se je po njegovem navodilu oktobra 1944 oddelku za narodno zaščito pridružil še upravni oddelek, ki pa navzdol v Sloveniji ni bil organiziran. OZNA kot sestani del poverjeništvu za narodno obrambo je bila organizirana v štiri odseke: prvi odsek, v katerega je v Sloveniji prešel odsek za inozemstvo bivšega odseka za notranje zadeve in je imel nalogo politično-obveščevalne in kontraobveščevalne službe na okupiranem ozemlju in v tujini. Drugi odsek je nastal iz dela obveščevalnega odseka in

1 NOV (narodnoosvobodilna vojna) na Slovenskem 1941 do 1945, tretja izdaja, Ljubljana 1978 stran 58.

2 Arhiv MNZ, ZA 501/1, politični oddelek ljubljanske policije med okupacijo.

3 Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941-45.

4 Ljuba Dornik-Šubelj, Ustanovitev in delovanje odseka za notranje zadeve pri P SNOS, Varnost, Strokovni bilteni RSNZ, 1986, stran 160.

je opravljal kontraobveščevalne naloge na osvobojenem ozemlju, nanj so bila navezana pooblaščenstva OZNE in v njegovem okviru je bila obveščevalna šola. Tretji odsek je bil na novo ustanovljen. Njegova naloga je bila kontraobveščevalna služba v vojski. Ta se je tudi najprej izločil iz OZNE; formalno 1. marca 1945 ob ustanovitvi jugoslovanske armade, dejansko pa junija 1945, ko je postal kontraobveščevalna služba jugoslovanske armade. Četrty odsek je nastal iz evidenčnega odseka, kamor je spadala kartoteka OZNE, statistika in tehnika, v Sloveniji pa še radiotelegrafski in strojepisni tečaj, kar je februarja 1945 skupaj z kontraobveščevalnimi tečaji tvorilo šolo OZNE za Slovenijo. OZNA je bila organizirana tudi po korpusnih oblasteh, in sicer je v Sloveniji odsek OZNE za oblast VII. korpusa vodil Frane Popit, odsek OZNE za oblast IX. korpusa Miro Pere in OZNO za Štajersko in Koroško Matija Maležič. Ta struktura je ostala vse do osvoboditve. Po ustanovitvi KNOJ, ki je nastal 15. avgusta 1944 so se vanj vključile brigade VDV kot prva slovenska divizija narodne obrambe decembra 1944. Pri poveljevanju je bil podrejen načelniku OZNE, glavne naloge KNOJ pa so bile borbe za protiljudskimi vstajami v zaledju NOVJ in likvidacije četniških, ustaških, belogardističnih in drugih protiljudskih enot na teritoriju osvobojene Jugoslavije; varovanje centralnih organov oblasti (NKOJ, VŠ, SNOS, GŠ, OZNA itd.); čiščenje teh osvobojenih ozemlj od ostankov razbitih sovražnih enot, špijonov in diverzantov, ki bi jih sovražnik poslal v zaledje; zavarovanje pristanišč obale, državnih meja, železniških in avtomobilskih cest, tovam ter izvrševanje nalog OZNE (sledenje, preiskave stanovanj, zasede, aretacije itd).⁵

Ministrstvo za notranje zadeve je svoj naziv dobilo na zasedanju prve slovenske vlade 5. maja 1945 v Ajdovščini, ko je minister postal Zoran Polič in je tu ostal do marca 1946. Ministrstvo za notranje zadeve je po osvoboditvi in prihodu v Ljubljano prevzelo vse posle notranje uprave bivše banovine, kakor tudi vse naloge, ki jih je prej opravljal odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. V sestav MNZ federalne Slovenije se je vključila tudi Statistika za notranjo upravo, ki je bila prej enotno vodena za celo državo. Po sklepu zvezne vlade so 1. septembra 1945 MNZ priključili tudi oddelek za prestajanje kazni, torej vse zapore, kazenske zavode in taborišča, ki so prej spadala pod Ministrstvo za pravosodje. V sestav MNZ so spadali do leta 1967, ko so spet prešla v okvir Ministrstva za pravosodje. Takoj po osvoboditvi so v Ministrstvo za notranje zadeve spadale tudi stanovanjske zadeve, zato je bil stanovanjski pododsek del upravnega odseka občega oddelka.

Odrejal je zaseg stanovanj, izpraznitev, deložacijo, prepoved preurejanja stanovanjskih prostorov v javne lokale in razpolagal z zasedenimi stanovanji. Med naloge MNZ je spadala tudi kontrola narodnoosvobodilnih odborov, ki so morali po odloku zvezne vlade z dne 18. 5. 1945 odstraniti vsa pokopališča in posamezne grobove okupatorjev in domačih izdajalcev in izbrisati vsako sled za njimi. Ker je v stari aparat notranje uprave spadala tudi policija z varnostno stražo in žandarmerijo so s 6. novembrom 1945 vse bivše uslužbenke upokojili, potem pa posameznike ponovno zaposlili. MNZ je bilo organizirano v tri oddelke: v občini oddelek, personalni oddelek in oddelek za narodno javno varnost. Ime Narodna zaščita, ki je bilo v Sloveniji v rabi vse do osvoboditve, so po zveznem predpisu spremenili v Narodno milico po vsej Sloveniji, razen na Slovenskem primorskem in v Istri, kjer je izraz Narodna zaščita obdržal do leta 1947. Ni se spremenilo samo ime, ampak tudi število pripadnikov. Tako je bilo ob osvoboditvi v Sloveniji 2.000 članov Narodne zaščite (še iz vojne), ko pa so v Narodno milico sprejeli ves stari policijski aparat in mnogo novih članov, je konec maja 1945 štela 15.000 članov.⁶

Največje obdobje centraliziranosti v notranji upravi je nastopilo marea 1946, ko je zvezni minister za notranje zadeve predpisal novo organizacijo ministrstev notranjih zadev po republikah. OZNA se je preimenovala v Upravo državne varnosti in je iz Ministrstva za narodno obrambo prešla v Ministrstvo za notranje zadeve. Novi minister za NZ je tako postal Ivan Maček, le za 3 mesece (čas reorganizacije), do junija 1946, ko je postal minister Boris Kraigher, ki je bil na tem mestu do 31. 12. 1952. Ministrstvo za notranje zadeve je imelo oddelke in odseke Narodne milice, medtem ko so bili oddelki in odseki za državno varnost neposredno podrejeni Ministrstvu za notranje zadeve FLRJ po načelu subordinacije. Februarja 1946 so v Ministrstvu za notranje zadeve ustanovili oddelek za javno varnost, ki je imel pet odsekov. Tudi Narodna milica je bila popolnoma vojaško organizirana, saj je bila v Ministrstvu za notranje zadeve FLRJ ustanovljena glavna uprava Narodne milice. Z aktom o Narodni milici, ki je bil sprejet 12. decembra 1946 in je dokončno določal organizacijo Narodne milice za vse ozemlje FLRJ, so nastale še prometna narodna milica, gasilska narodna milica (delovala do 1951), gozdna narodna milica (do 1951) in industrijsko-zavodska narodna milica (do 1952), ki je varovala važna podjetja in gospodarske organizacije. V letu 1949 se je zaradi ogrožanja vzhodnoevropskih držav aparat milice povečal za 100%, bila je strogo centralizirana, zvezno

5 Arhiv MNZ, ZA 301/2, OZNA za Jugoslavijo, poverjeništvu NO NKOJ.

6 Zgodovina ONZ v SR Sloveniji, interna skripta, RSNZ Ljubljana, 1970, II/2 IV.

vodena, z lastno personalno službo in oskrbo. Hkrati so uvedli tudi posebno kontraobveščevalno službo Narodne milice, ki pa so jo zaradi nepravilnosti, zlorab in vtikanje v zasebno življenje razpustili leta 1952. Namesto prejšnjih kultumoprosvetnih odsekov so v milici uvedli politično ideološko vzgojo in za preskrbo, ki je bila sicer zaradi blokade racionalizirana, posebno podjetje Preskrba MNZ, ki so ga prav tako razpustili leta 1951.

Ko so v letu 1947 priključili Sloveniji tisti del cone A Slovenskega primorja, v katerega so vkorakale enote Jugoslovanske armade in je meja dosegla današnjo mejo med Slovenijo in Italijo, so na priključenem območju vzpostavili 14 postaj Narodne milice, (opustili izraz narodna zaščita), okraja Koper in Buje pa sta bila oktobra 1947 združena v okrožje, pri čemer je imela okrožna narodna milica sedež v Kopru.

Oddelku za izvrševanje kazni se je maja 1946 pridružil odsek za repatriacijo, ki jo je do tedaj opravljal štab za repatriacijo pri komandi zaledja IV. armade. Tak odsek je bil samo v Sloveniji, saj se je v glavnem repatriacija odvijala čez naše meje. Njegove naloge so bile tudi nadzor nad izseljenimi Volksdeutseherji. Ker so v letu 1948 razpustili še preostala taborišča vojnih ujetnikov, je glavna repatriacija potekala v času od 1. 11. 1948 do 1. 1. 1949 in je bil v letu 1949 odsek za repatriacijo ukinjen.

V občem oz. upravnem oddelku so v letu 1948 uvedli tudi upravno kaznovanje. Senat za prekrške pri MNZ je med drugim lahko izrekal tudi kazen premetitve za določen čas v določen kraj bivanja (običajno za 24 mesecev na Goli otok). Zaradi spora z državami informburoja se je število obravnavanih prkrškov zelo povečalo. Tako so v letu 1949 v upravnem kaznovanju uvedli družbeno koristno delo, ki so ga izvajali na dveh deloviščih v Kočevju in Stmišču. Na DKD so obsojali ljudi po zakonu o prekrških, in sicer v letu 1949 1549 oseb, kmalu pa so spoznali, da so obtožbe neargumentirane in je že v letu 1950 to število znižalo na 80 oseb, medtem ko jih je bilo 344 preseljenih iz kraja bivanja.

Demokratizacija, ki je leta 1950 zajela družbo z uvedbo delavskih svetov in delavskega samoupravljanja, v ONZ ni naletela na preveč razumevanja. Odpori so bili proti uvedbi odvetnikov kot zagovornikov obtožencev, vidni zunanji znak pa je bil tudi preimenovanje iz Narodne milice v Ljudsko milico. Iz nje so izločili upravne posle, kar je bilo v Sloveniji že uvedeno sicer leta 1945, a zaradi zveznih predpisov za 5 let opuščeno. Po ukinitvi področnih narodnih milic (zavodska, gasilska, gozdna) je leta 1952 v Ljudski milici delalo samo še 3.700 ljudi. Leta 1953 se je MNZ preimenovalo v Državni sekretariat za notranje zadeve. Državni sekretar je bil Niko Šilih, za njim od leta 1954 do 1958 Mitja Ribičič. Ukinili so vojaško organiziranost, prevedli vse uslužbenec v civilne in

prvič združili državno in javno vamost pod enotnim vodstvom. Državni sekretariat za notranje zadeve se je delil na prvo upravo državne vamosti, drugo upravo javne vamosti, tretjo komando Ljudske milice in četrto upravo za splošne zadeve. Z ustanovitvijo odbora za notranje zadeve je prišel tudi senat za prekrške pod nadzor skupščine. Pomembna naloga je bila tudi dokončanje postopka opeij za Italijo oz. Jugoslavijo. Tako je v letnem poročilu za leto 1953 navedeno, da je za Italijo optiralo 16.081 oseb od, tega 10.877 Italijanov, 5045 Jugoslovanov, 80 oseb drugih narodnosti in 79 oseb neznane narodnosti. Po podpisu mirovne pogodbe so leta 1954 zvezne in republiške predpise razširili tudi na ozemlje, ki je bilo kot cona B priključeno k FLRJ. Ko je bila leta 1955 po upravni razdelitvi Slovenija razdeljena na 11 okrajev, je bilo v vsakem okraju tajništvo za notranje zadeve, ki je imelo enotno vodstvo. Načelnik okrajnega TNZ je bil hkrati pooblaščen organ UDV in je kot načelnik TNZ nastopal pred ljudskim odborom, kot pooblaščen organ UDV pa pred partijskim komitejem. Leta 1955 je bil ustanovljen tudi kriminalistični muzej in kriminalistično-tehnični laboratorij. Leta 1957 so se TNZ preimenovala v uprave javne vamosti in v okviru uprav javne vamosti so začeli delovati tudi upravopolitični oddelki. Leta 1957 do 1959 se je začelo urejanje arhiva DSNZ. Za Ribičičem sta bila sekretarja od leta 1959 do 1963 Vladimir Kadunec in od 1963 do 1966 Riko Kolene. Leta 1960 so nastale v DSNZ tri uprave: UDV, Uprava javne vamosti in Uprava Ljudske milice ter več oddelkov. Leta 1962, ko je bil sprejet zakon o amnestiji, na podlagi katerega je mnogo emigrantov uredilo svoj status, se je začelo tudi prehajanje meje s potnimi listi. Leta 1963 se je državni sekretariat za notranje zadeve preimenoval v RSNZ in je ta naziv obdržal do leta 1990.⁷

7 Arhiv MNZ, letna poročila RSNZ od leta 1945 do 1963.

ZUSAMMENFASSUNG

Entstehung und Entwicklung der Organe für innere Angelegenheiten der Republik Slowenien in der Periode 1945-1963

LJUBA DORNIK ŠUBEJ

Die Autorin behandelt in ihrem Referat die Entstehung und Entwicklung der Organe für innere Angelegenheiten der Republik Slowenien im Zeitabschnitt 1945-1963. In der behandelten Periode wurden die Aufgaben betreffs

innerer Angelegenheiten von der Abteilung für innere Angelegenheiten beim SNOS Präsidium (SNOS - Slowenischer Volksbefreiungsrat) vom Februar 1944 bis zum Mai 1945, vom Ministerium für innere Angelegenheiten vom Mai 1945 bis zum März 1952 und vom Staatssekretariat für innere Angelegenheiten von 1952 bis 1963 erledigt. Im Referat werden Bereiche des Wirkens von dem Nationalenschutz, später der National - bzw. Volksmiliz bis zur Abteilung für Strafvollziehung, Verwaltungsabteilung, sowie auch das Verhältnis zwischen der Abteilung für innere Angelegenheiten und der Volksschutzabteilung bzw. später zwischen öffentlicher und Staatssicherheit beschrieben.

Sinovi Zigrida Gamberškega izpričujejo, da je oče osnoval na svojem zemljišču v Mekinjah samostan sv. Klare in ga dotiral s pristankom svojih dedičev. Vsi dediči, tudi njegove hčere, izjavljajo, da patronatno pravico nad kapelo sv. Marije odstopajo opatici Klari in njenim naslednicam. Listina je bila izdana v Mekinjah leta 1301.

Dva žčitasta pečata predstavljata grb Gamberških in deljen grb (krzno, železni klobuki v treh vrstah). Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin, samostanske listine - Mekinje, št. 272